Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва та реставрації творів мистецтва

Кваліфікаційна робота

на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

з теми «РЕСТАВРАЦІЯ СКУЛЬПТУР: ВІД КОНСЕРВАЦІЇ ДО ПОВЕРНЕННЯ ПЕРВІСНОГО ВИГЛЯДУ»

Виконав: здобувач вищої освіти
освітньої програми Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація
спеціальності 023 Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація
денної форми здобуття вищої освіти
АГАПІЄВ Дмитро Анатолійович

Керівник: Сергій ЛУЦЬ, кандидат мистецтвознавства, доцент, старший викладач
Рецензент: Тімур ТАКІРОВ, старший викладач

Кам'янець-Подільський, 2026 р.

ЗМІСТ

ВСТУП 3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РЕСТАВРАЦІЇ СКУЛЬПТУР 6
1.1. Історичний розвиток та принципи реставрації скульптур 6
1.2. Матеріали і техніки, що застосовуються у реставраційній практиці скульптури 10
РОЗДІЛ 2. КОНСЕРВАЦІЯ ТА РЕСТАВРАЦІЯ: МЕТОДИ І ПІДХОДИ 16
2.1. Консервація як основа збереження скульптурних пам’яток 16
2.2. Сучасні методи відновлення та повернення первісного вигляду 19
РОЗДІЛ 3. ПРАКТИЧНА ЧАСТИНА: РЕСТАВРАЦІЯ ДЕРЕВ’ЯНОЇ СКУЛЬПТУРИ 22
3.1. Характеристика об’єкта та діагностика його стану 22
3.2. Етапи проведення реставраційних робіт та їх результати 24
ВИСНОВКИ 26
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 30
ДОДАТКИ 33

ВСТУП

Актуальність дослідження. Реставрація скульптури є однією з найскладніших і водночас найвідповідальніших галузей збереження культурної спадщини, оскільки поєднує в собі мистецтвознавчі, історичні, технологічні та хіміко-фізичні аспекти. Скульптурні твори, створені з каменю, дерева, металу, гіпсу чи комбінованих матеріалів, упродовж тривалого часу зазнають руйнівного впливу природних факторів, біологічних уражень, техногенного забруднення, а також механічних пошкоджень, спричинених людською діяльністю. Значну загрозу для збереження автентичного вигляду скульптур становлять і застарілі або некваліфіковані реставраційні втручання минулих років, які нерідко призводили до спотворення первісного авторського задуму.

У сучасних умовах проблема реставрації скульптур набуває особливої актуальності у зв'язку з підвищенням суспільної уваги до питань охорони культурної спадщини, необхідністю збереження історико-культурного середовища та інтеграції пам'яток мистецтва в сучасний соціокультурний простір. Водночас у професійному середовищі триває дискусія щодо меж допустимого реставраційного втручання, співвідношення консервації та відновлення, а також можливості повернення первісного вигляду скульптури без втрати її історичної достовірності. Саме тому дослідження практичних аспектів реставрації скульптури від етапу консервації до відновлення втрачених форм є своєчасним і науково обґрунтованим.

Об'єкт дослідження. Об'єктом дослідження є скульптурні твори як об'єкти культурної спадщини, що перебувають у незадовільному технічному або естетичному стані та потребують проведення консерваційних і реставраційних заходів.

Предмет дослідження. Предметом дослідження є процеси консервації та реставрації скульптури, спрямовані на стабілізацію її фізичного стану, усунення пошкоджень і відновлення первісного або історично обґрунтованого вигляду з урахуванням матеріалу, технології виконання та ступеня збереженості твору.

Предмет дослідження зосереджує увагу на практичних методах і прийомах реставраційного втручання.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є теоретичне обґрунтування та практичний аналіз реставрації скульптури від етапу консервації до повернення її первісного вигляду. Відповідно до поставленої мети у роботі передбачається вирішення завдань, пов'язаних із вивченням теоретичних засад реставрації скульптури, аналізом основних видів пошкоджень скульптурних об'єктів, дослідженням матеріалів і технологій виготовлення скульптури, визначенням оптимальних методів консервації та реставрації, а також оцінкою результатів проведених практичних робіт з позицій збереження автентичності та художньої цілісності твору.

Методи дослідження. У процесі виконання роботи застосовано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, зокрема аналіз та узагальнення наукової і нормативної літератури з питань реставрації та консервації скульптури, візуальне та інструментальне обстеження стану об'єкта, порівняльний аналіз збережених і втрачених елементів, технологічний аналіз матеріалів, а також практичні методи очищення, укріплення, консервації та відновлення скульптурної форми. Застосування зазначених методів забезпечує наукову обґрунтованість та достовірність отриманих результатів.

Наукова новизна одержаних результатів. Наукова новизна роботи полягає в узагальненні практичного досвіду реставрації скульптури з урахуванням сучасних принципів реставраційної теорії, зокрема принципів мінімального втручання, зворотності та збереження автентичної матерії. У роботі уточнено послідовність реставраційних етапів та обґрунтовано вибір методів і матеріалів, спрямованих на повернення первісного вигляду скульптури без порушення її історичної цінності.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використання отриманих результатів у реставраційній практиці під час виконання аналогічних робіт зі збереження та відновлення скульптурних об'єктів. Матеріали роботи можуть бути використані у навчальному процесі

підготовки фахівців з реставрації та охорони культурної спадщини, а також слугувати методичною основою для подальших досліджень у галузі реставрації скульптури.

Апробація результатів дослідження.

Основні висновки кваліфікаційної роботи були представлені у вигляді доповідей: на круглому столі у рамках V Всеукраїнського мистецького симпозіуму пам'яті професора Б. Негоди «Arts vitam docet – Мистецтво навчає життя» (09 квітня 2026 р.) з публікацією тез та науковій конференції студентів і магістрантів за підсумками НДР у 2025–2026 н.р. (09 квітня 2026 р.) з публікацією статті.

Публікації:

Тези на тему: «Сучасні методи відновлення та повернення первісного вигляду скульптури».

Тези на тему: «Консервація як основа збереження скульптурних пам'яток».

Структура роботи включає вступ, три розділи, які містять шість підрозділів, висновки, список використаних джерел з 22 найменувань та додатків. Загальний обсяг кваліфікаційної роботи – 48 сторінок. Основний текст викладено на 27сторінках.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РЕСТАВРАЦІЇ СКУЛЬПТУР

1.1. Історичний розвиток та принципи реставрації скульптур

Реставрація скульптури є важливою складовою системи збереження культурної спадщини та водночас складною міждисциплінарною галуззю, що поєднує мистецтвознавство, історію, матеріалознавство, хімію та технологічні науки. Її основним завданням є збереження матеріальної субстанції твору, його художньої цінності та історичної автентичності з урахуванням часу створення, авторського задуму та подальшої історії побутування [4].

Перші спроби відновлення скульптурних творів простежуються ще в античний період, коли ушкоджені статуї ремонтувалися з практичних або культових міркувань. У цей період не існувало поняття збереження оригінальної форми як історичної цінності — важливішим було відновлення функціональної або естетичної цілісності об’єкта. Античні майстри нерідко замінювали пошкоджені частини новими, не фіксуючи меж між оригіналом і пізнішими доповненнями [16].

Значний вплив на формування реставраційної практики справила епоха Відродження. Зростання інтересу до античної скульптури сприяло активному збиранню та «відновленню» фрагментів творів. Проте реставраційні втручання цього часу мали виразно художній характер: втрачені частини домислювалися відповідно до естетичних ідеалів доби, що часто призводило до стилістичних спотворень первісного образу [16].

У XVII–XVIII століттях із розвитком антикварного ринку та перших музейних колекцій реставрація починає виконувати більш системну роль. Однак у цей період домінували інтервенційні методи: глибоке очищення, полірування поверхонь, переробка деталей з метою «покращення» зовнішнього вигляду. Подібні практики, хоч і відповідали естетичним запитам часу, часто призводили до втрати оригінальної фактури та технологічних слідів авторської роботи [16].

Лише у XIX столітті, з формуванням наукового підходу до історії мистецтва та археології, з’являється усвідомлення необхідності обмеження втручання в структуру твору. Починає формуватися ідея збереження «історичної правди»

об’єкта, що включає не лише первісний вигляд, а й сліди часу, ушкодження та пізніші нашарування [16].

Кардинальний перелом у теорії реставрації відбувся у XX столітті. Саме в цей період реставрація оформляється як наукова дисципліна з чітко визначеними принципами та етичними нормами. Значний внесок у розробку теоретичних засад зробив італійський дослідник Чезаре Бранді, який визначив реставрацію як методологічний процес, спрямований на пізнання та збереження твору мистецтва в його матеріальній та історичній цілісності [4].

Сучасні методи реставрації поєднують традиційні навички та новітні технології. Широко застосовуються 3D-сканування, лазерне очищення, синтетичні смоли та спеціальні клеї, сумісні з історичними матеріалами. Важливою є етична складова: реставрація не повинна створювати ілюзію нового твору, а лише зберігати автентичність і матеріальну цілісність [21]. Сучасні реставратори працюють у тісній співпраці з мистецтвознавцями, археологами та інженерами, що дозволяє враховувати всі аспекти історичної та технічної цінності скульптури [5].

Таким чином, історичний розвиток реставрації скульптур демонструє поступовий перехід від випадкових, естетично мотивованих втручань у античності та середньовіччі до науково обґрунтованих методів Відродження, XIX і XX століть, і до сучасних технологій XXI століття. Реставрація стала комплексною дисципліною, де поєднуються мистецтво, наука, техніка та етика, спрямована на збереження культурної пам’яті та художньої цінності людства [16].

Важливу роль у стандартизації реставраційної діяльності відіграли міжнародні хартії та рекомендації, зокрема Венеційська хартія 1964 року, прийнята ICOMOS [18]. У ній закріплено основоположні принципи реставрації:

1. Пріоритет збереження оригінальної матерії. Цей принцип базується на розумінні пам’ятки не просто як красивої картинки, а як історичного документа, чия цінність міститься саме у фізичній субстанції — оригінальному камені, дереві чи тиньку. Згідно з Хартією, реставрація є винятковим заходом, тому

головною метою є збереження автентичного матеріалу, а не його заміна новим заради кращого вигляду. Це також стосується поваги до нашарувань різних епох: видалення пізніших доповнень заради повернення до «первісного стану» заборонено, оскільки історія будівлі складається з усіх її часових періодів, і лише у виняткових випадках, коли пізніші шари малоцінні, а приховані під ними — унікальні, дозволяється розкриття давніших елементів [18].

2. Мінімальність втручання. Втручання у пам’ятку має обмежуватися лише діями, необхідними для забезпечення її збереження та стійкості, суворо дотримуючись правила: реставрація закінчується там, де починається гіпотеза. Будь-яка реконструкція втрачених частин без достовірних даних (креслень, фотографій) заборонена, оскільки це перетворює історію на фантазію; дозволяється лише анастилоз — збирання існуючих розкиданих фрагментів на свої місця. Якщо ж необхідне технічне укріплення, воно має бути непомітним або мінімальним, щоб не спотворювати художній та історичний зміст об’єкта, адже краще законсервувати руїну, ніж перебудувати її наново [18].

3. Зворотність використаних матеріалів. Хоча Хартія дозволяє використання сучасних матеріалів і технологій у випадках, коли традиційні методи виявляються недостатніми, це накладає вимогу на безпечність таких втручань для майбутнього пам’ятки. Логіка цього принципу полягає в тому, що будь-яка реставраційна дія не є вічною, і майбутні покоління можуть винайти досконаліші методи збереження. Тому матеріали, якими укріплюють чи доповнюють об’єкт (наприклад, хімічні суміші чи арматура), в ідеалі мають піддаватися видаленню без шкоди для оригінальної субстанції, щоб у разі помилки або появи кращих технологій реставрацію можна було переробити [18].

4. Розрізнення автентичних і відновлених елементів. Щоб уникнути фальсифікації історії, будь-які нові елементи, додані під час реставрації для відновлення цілісності чи стабільності конструкції, повинні бути гармонійними, але чітко відрізнятися від оригіналу при близькому розгляді. Глядач має безпомилково розуміти, де закінчується робота стародавнього майстра і починається втручання сучасного реставратора. Це досягається шляхом

використання інших матеріалів, спрощенням декору на відновлених ділянках або візуальним виділенням швів, що ставить на нових частинах «печатку нашого часу» і зберігає документальну чесність пам’ятки [18].

5. Обов’язкове документування всіх етапів робіт. Оскільки реставрація визнається науковою дисципліною, вона вимагає точної фіксації всього процесу, щоб унеможливити втрату інформації про те, якою пам’ятка була до втручання і що саме було змінено. Кожен етап — від попередніх досліджень до фінального результату — має супроводжуватися аналітичними звітами, малюнками, кресленнями та фотографіями. Ця документація не повинна зникати після завершення робіт; вона має зберігатися в публічних архівах і бути доступною для дослідників, щоб нащадки могли перевірити обґрунтованість рішень і чітко розмежувати історію та дії реставраторів [18].

Згідно з сучасними уявленнями, реставрація скульптури не повинна прагнути до повної візуальної «новизни» об’єкта. Навпаки, вона має зберігати історичну багатошаровість твору, уникаючи фальсифікації та стилістичних домислів. Таким чином, реставратор виступає не як автор, а як посередник між минулим і сучасністю [4].

1.2. Матеріали і техніки, що застосовуються у реставраційній практиці скульптури

Протягом історії художники та майстри створювали скульптури, використовуючи практично всі можливі матеріали. Камінь обробляли різьбленням, метал кували молотком або лили, дерево різьбили, а глину формували. Кістку, слонову кістку та смолу формували ножами. Очерет зв'язували в пучки, а шкуру розтягували, надаючи їй форми. На рубежі 21 століття до постійно зростаючих ресурсів скульптора додалися сучасні промислові та космічні матеріали, такі як пластмаси, композити та екзотичні сплави. Хоча деякі виявляються більш міцними та стійкими, ніж інші, всі скульптурні матеріали схильні до впливу факторів навколишнього середовища, які ініціюють псування, розпад та руйнування. Підходи, які застосовує реставратор для уповільнення цього руйнування, керуються великою кількістю складних міркувань. Впливає як природа самого матеріалу, так і середовище , в якому скульптура існувала або існуватиме. Ступінь, до якого скульптура вже зруйнована до консервації чи реставрації, також вважається важливим. Первісне або цільове призначення скульптури може мати значний вплив на її стан та збереження, а різні цінності (естетичні, історичні, культурні, релігійні та грошові) можуть суттєво впливати на дії реставратора [20].

Матеріал, з якого виконано скульптурний твір, є визначальним чинником у виборі методів його збереження та реставрації. Фізичні, хімічні й біологічні властивості матеріалу зумовлюють характер старіння, типи пошкоджень і допустимий рівень реставраційного втручання. Тому сучасна реставраційна практика базується на принципі індивідуального підходу до кожного об'єкта з урахуванням матеріалу, техніки виконання та умов побутування [5].

Камінь є одним із найпоширеніших матеріалів у скульптурі, особливо в монументальній і архітектурно-декоративній пластиці. Мармур, вапняк, пісковик і граніт мають різні показники щільності та пористості, що визначає їхню реакцію на атмосферні впливи. Основними чинниками руйнування кам'яної скульптури є волога, температурні коливання, забруднення повітря,

кристалізація солей і біологічне ураження. Реставрація кам’яних об’єктів передбачає наукову діагностику, очищення поверхні, консолідацію ослаблених ділянок і застосування захисних заходів із використанням матеріалів, сумісних з мінеральною основою [15].

Дерев’яна скульптура, зокрема сакральна та поліхромована, є надзвичайно чутливою до змін мікроклімату. Коливання вологості й температури спричиняють деформації, тріщини та розшарування деревини, а біологічні чинники становлять серйозну загрозу її збереженню. Реставраційні заходи спрямовані на стабілізацію матеріалу основи, зупинення біологічних процесів і збереження поліхромії, яка є важливим носієм художньої та історичної інформації [11].

Металеві скульптури, виготовлені з бронзи, міді або заліза, зазнають корозійних процесів, що призводять до поступового руйнування матеріальної структури. Основним завданням реставрації є стабілізація корозії та збереження оригінального матеріалу. Очищення поверхні здійснюється з урахуванням необхідності збереження патини як історично значущого шару, а захисні покриття застосовуються для уповільнення подальшого руйнування [3].

У сучасному мистецтві дедалі ширше використовуються синтетичні матеріали та композити, процеси старіння яких мають складний і часто незворотний характер. У зв’язку з цим реставрація сучасної скульптури орієнтується переважно на стабілізацію стану об’єкта та збереження концептуального задуму автора, а не на повне відновлення первісного вигляду [13].

Матеріали, що використовуються у реставраційній практиці скульптури, добираються з урахуванням фізичних, хімічних і технологічних властивостей оригінальної основи, а також ступеня та характеру її пошкоджень. У сучасній консервації пріоритет надається матеріалам, які є сумісними з історичною матерією об’єкта та не порушують його автентичності [8]. Вибір матеріалів також визначається вимогами довготривалої стабільності та мінімального впливу на зовнішній вигляд скульптури [5].

У реставрації кам’яної скульптури широко застосовуються мінеральні матеріали, які за своїм складом близькі до природної структури каменю. Одним із традиційних засобів є вапняна вода, що являє собою насичений водний розчин гідроксиду кальцію. Після проникнення в пористу структуру каменю цей розчин карбонізується під дією вуглекислого газу атмосфери з утворенням карбонату кальцію. Такий процес забезпечує хімічну та структурну сумісність консолідуючого матеріалу з вапняком або мармуром [15].

У другій половині XX століття в реставраційній практиці почали активно використовуватися матеріали на основі алкоксисиланів. Після полімеризації вони утворюють аморфний кремнезем, який виконує функцію сполучної речовини між зернами пошкодженого каменю. Застосування таких матеріалів особливо ефективне для пісковику та інших кременистих порід. Окремі різновиди алкоксисиланів надають каменю додаткові водовідштовхувальні властивості [15].

Синтетичні матеріали, зокрема акрилові полімери, епоксидні смоли та поліефіри, застосовуються для локального зміцнення, склеювання фрагментів та стабілізації крихких зон. Водночас їх використання обмежується вимогами оборотності та довготривалої стабільності. Досвід реставраційної практики показав, що деякі синтетичні смоли з часом можуть змінювати колір або механічні властивості. Утворення щільних і непроникних плівок на поверхні каменю може спричиняти вторинні пошкодження внаслідок накопичення вологи або солей [15].

Важливою групою матеріалів є ті, що застосовуються для видалення розчинних солей з пористої структури каменю. Для цього використовуються припарки на основі глин, зокрема сепіоліту та магнієвої трисилікатної глини. Також широко застосовується паперова маса та гелеві матеріали, зокрема карбоксиметилцелюлоза. Ці матеріали забезпечують контрольований перенос солей із каменю на поверхню припарки [15].

У реставрації металевої скульптури застосовуються матеріали, призначені для захисту поверхні від корозійних процесів. До них належать натуральні воски

та синтетичні полімерні покриття. У деяких випадках до складу захисних матеріалів вводяться інгібітори корозії. Такі покриття створюють бар'єр між металом і агресивним навколишнім середовищем [7].

Для реставрації дерев'яної скульптури використовуються як синтетичні, так і традиційні органічні матеріали. Акрилові полімери застосовуються для зміцнення деревини та декоративного шару. Натуральні смоли рослинного походження використовуються з урахуванням їхньої еластичності та сумісності з деревною основою. Тваринні клеї залишаються актуальними в реставрації поліхромної скульптури завдяки своїй оборотності [11].

Техніки, що застосовуються у реставраційній практиці скульптури. Сучасна реставраційна практика ґрунтується на принципах мінімального втручання та збереження автентичної поверхні скульптури. Ці принципи сформульовані в міжнародних хартіях та професійних кодексах етики. Основною метою реставраційних технік є стабілізація об'єкта та уповільнення процесів його руйнування [5].

Очищення є однією з базових реставраційних технік і застосовується для видалення шкідливих нашарувань і забруднень. Механічне очищення включає використання м'яких гумок, скальпелів та мікроінструментів. У складних випадках очищення проводиться під бінокулярним мікроскопом для збереження найдрібніших деталей поверхні. Для надзвичайно твердих нашарувань можуть застосовуватися ультразвукові інструменти [5].

Мікроабразивне очищення використовується у випадках, коли інші методи є недостатньо ефективними. Ця техніка передбачає використання дрібнодисперсних порошків природного походження. Вона потребує високої кваліфікації реставратора для уникнення стирання оригінальної поверхні [15].

Хімічні методи очищення передбачають застосування поверхнево-активних речовин, хелатуючих агентів та розчинників. Такі речовини зазвичай використовуються локально або у складі припарок. Поєднання хімічного очищення з припарюванням дозволяє контролювати глибину впливу активних компонентів [15].

Припарювання є основною технікою опріснення кам’яної скульптури. Цей метод застосовується у випадках, коли об’єкт неможливо занурити у воду. Повторне нанесення припарок дозволяє поступово зменшити концентрацію солей у пористій структурі каменю [15].

Консолідація застосовується для відновлення корезійної та структурної міцності матеріалу. Введення консолідуючих речовин стабілізує пошкоджені зони без значної зміни зовнішнього вигляду скульптури. Вибір техніки консолідації залежить від типу матеріалу та умов експонування об’єкта [5].

Захисні покриття застосовуються як профілактичний захід для зменшення впливу атмосферних чинників. У сучасній практиці вони часто виконують роль жертовного шару. Регулярне оновлення таких покриттів є важливим елементом довготривалого збереження скульптури.

Лазерне очищення є однією з найбільш сучасних та перспективних реставраційних технік. Воно дозволяє селективно видаляти забруднення без механічного контакту з поверхнею. Точний контроль параметрів лазера зменшує ризик пошкодження оригінального матеріалу [15].

У реставрації металевої скульптури перевага надається профілактичним технікам. Контроль мікроклімату та регулярне очищення значно уповільнюють корозійні процеси. Радикальні втручання застосовуються лише у випадках конструктивної необхідності [3].

У реставрації дерев’яної скульптури ключову роль відіграє контроль температурно-вологісного режиму. Стабільні умови зберігання зменшують деформації деревини. Локальне зміцнення основи та декоративного шару застосовується лише за необхідності [11].

Таким чином, реставрація скульптури є комплексним процесом, що поєднує наукові дослідження, технологічні методи та етичні принципи, спрямовані на збереження автентичності та історичної цінності скульптурних творів.

Висновки до 1 розділу

У першому розділі було розглянуто теоретичні основи реставрації скульптури, її історичний розвиток, основні принципи, матеріали та техніки, що застосовуються у сучасній практиці. Визначено, що реставрація пройшла шлях від простого відновлення пошкоджених творів у давнину до сучасної наукової дисципліни, яка поєднує мистецтвознавство, технології та етичні норми.

Дослідження показало, що сучасна реставрація ґрунтується на принципах збереження автентичності, мінімального втручання, зворотності матеріалів та обов'язкового документування всіх етапів роботи. Було також проаналізовано особливості реставрації кам'яної, дерев'яної, металевої та сучасної скульптури, а також основні техніки очищення, консолідації та захисту поверхні. Отже, реставрація скульптури є комплексним процесом, спрямованим на збереження історичної та художньої цінності творів мистецтва для майбутніх поколінь.

РОЗДІЛ 2. КОНСЕРВАЦІЯ ТА РЕСТАВРАЦІЯ: МЕТОДИ І ПІДХОДИ

2.1. Консервація як основа збереження скульптурних пам'яток

Мистецтво завжди було синонімом змін. Без художнього вираження людська культура не була б такою критичною, творчою чи винахідливою. Від спрощених печерних малюнків із широкими кольоровими мазками до складних брекетів, вирізьблених з кістки чи каменю, та релігійних та барвистих фресок Стародавнього Єгипту. Від темперних фарб Візантії та раннього Відродження до складних вишуканих та золотих деталей періоду бароко та виразних сучасних творів у художніх галереях сьогодні. Хоча перехід стилів мистецтва розповідає історію еволюції майстерності та техніки, він також розповідає більш переконливу історію людської здатності передавати емоції за допомогою таких простих інструментів, як фарба, пензлі та полотно [19].

Консервація творів мистецтва передбачає збереження та догляд за творами мистецтва, забезпечення їхнього збереження та реставрації з повагою до їхньої первісної форми та призначення. Ця галузь поєднує науку, естетику та культурне розуміння, щоб захистити мистецтво від часу, руйнування та факторів навколишнього середовища. Історичне коріння консервації творів мистецтва сягає давніх часів, коли докладалися зусилля для збереження та відновлення культурної спадщини та артефактів. Однак лише в епоху Відродження з'явилися більш систематичні методи, на які значною мірою вплинув акцент цього періоду на мистецтві та культурі.

Консервація – сукупність науково-обґрунтованих заходів, які дозволяють захистити об'єкти культурної спадщини від подальших руйнувань і забезпечують збереження їхньої автентичності з мінімальним втручанням у їхній існуючий вигляд [1].

Ця галузь поєднує науку, естетику та культурне розуміння, щоб захистити мистецтво від часу, руйнування та факторів навколишнього середовища [22].

У минулому, коли наука, що стоїть за консервацією, не була такою розвиненою, як зараз, реставрація твору мистецтва означала зафарбовування місць, де були втрачені фарби, та маскування оригінального твору,

переосмислюючи те, як реставратор хотів, щоб він виглядав. Такий спосіб ретельного вивчення творів мистецтва та зміни його відповідно до художніх стандартів того часу поступово зник [19].

Реставратори мистецтв спеціалізуються на різних методах продовження життя творів мистецтва, від картин і скульптур до історичних документів і сучасних інсталяцій. Їхня робота ретельна, поєднуючи розуміння матеріалів та хімії з оцінкою історії мистецтва та майстерності. Кінцева мета – зберегти мистецтво для майбутніх поколінь, гарантуючи, що культурна та грошова цінність цих творів не буде втрачена через псування [22].

Перед початком консервації та/або реставрації проводиться попереднє дослідження. Воно включає опис різних матеріалів, умов зберігання, визначення пошкоджень, їх характеру та обсягу, оцінку причин руйнування, опис характеру та обсягу необхідного лікування [10].

Візуальний аналіз твору мистецтва – це перший і найважливіший крок у підготовці до реставрації об’єкта. Це дає ясність щодо стану скульптури та дозволяє визначити відповідне лікування [10].

Також консервація поділяється на:

- профілактична консервація – це непряме втручання з метою уповільнення руйнування вашої скульптури або запобігання пошкодженню. Щоб гарантувати збереження скульптур, необхідно створити найкращі умови. Це стосується заходів щодо реєстрації, зберігання, маніпулювання, упаковки, транспортування та безпеки колекцій, планування дій у надзвичайних ситуаціях, експонування тощо.

- активна превентивна консервація , яку також називають лікувальною консервацією, – це, перш за все, безпосереднє втручання для запобігання подальшому руйнуванню. Йдеться завжди про мінімальні та оборотні втручання. Важливим прикладом цього є обслуговування скульптур просто неба. Щоб гарантувати їх збереження, їх найкраще регулярно чистити. Це можна робити безпечним та екологічним способом за допомогою лазерної техніки або парового пристрою, залежно від типу матеріалу, з якого виготовлена скульптура [10].

Сучасна консервація має змінні й динамічні взаємовідносини з сучасною скульптурою, яка, своєю чергою, також формується під впливом розвитку консервації та впливає на вибір, який роблять митці. Сучасна скульптура і сучасна консервація існують в одному часовому просторі та стикаються з багатьма однаковими викликами – матеріальними, технічними й інтелектуальними [13].

Отже консервація є важливим засобом збереження скульптурних пам’яток та об’єктів культурної спадщини. Вона спрямована на запобігання руйнуванню творів мистецтва, збереження їхньої автентичності та продовження їхнього існування для майбутніх поколінь. Сучасна консервація ґрунтується на наукових дослідженнях, принципі мінімального втручання та використанні відповідних методів збереження. Таким чином, консерваційні заходи відіграють важливу роль у збереженні культурної та історичної цінності скульптурних пам’яток.

2.2. Сучасні методи відновлення та повернення первісного вигляду

Збереження культурної спадщини є одним із важливих завдань сучасного мистецтвознавства та реставраційної практики. Скульптура як вид образотворчого мистецтва має значну історичну, культурну та естетичну цінність, оскільки відображає художні особливості різних історичних епох і культурних традицій. Проте значна частина скульптурних пам'яток зазнає поступового руйнування під впливом природних та антропогенних факторів.

До основних причин пошкодження скульптур належать атмосферні впливи, перепади температур, забруднення навколишнього середовища, біологічні процеси, а також механічні пошкодження. Найбільш вразливими є скульптури з каменю, металу та дерева, які з часом можуть втрачати цілісність матеріалу, первісний колір або окремі елементи композиції.

У зв'язку з цим особливого значення набувають сучасні методи реставрації та консервації скульптури. Вони дозволяють не лише зупинити процес руйнування, але й максимально наблизити вигляд твору до його первісного стану. Сучасна реставрація базується на принципах наукового підходу, мінімального втручання та збереження автентичності пам'ятки [2].

Першим етапом реставрації є комплексне дослідження стану скульптури. Для цього використовуються сучасні методи наукової діагностики, серед яких рентгенографія, інфрачервона спектроскопія, ультрафіолетова флуоресценція та мікроскопічний аналіз матеріалів. Такі методи дозволяють визначити структуру матеріалу, наявність прихованих пошкоджень та залишки первісного фарбового шару.

Важливим етапом реставрації є очищення поверхні скульптури від забруднень, нашарувань пилу, продуктів корозії та інших сторонніх речовин. У сучасній практиці застосовують кілька основних методів очищення: механічний, хімічний та фізичний. Механічний метод передбачає використання спеціальних інструментів, таких як мікроскальпелі та щітки. Хімічне очищення здійснюється за допомогою спеціальних розчинників, які дозволяють обережно видаляти забруднення без пошкодження матеріалу.

Одним із найсучасніших методів очищення є лазерна технологія. Вона дозволяє з високою точністю видаляти темні нашарування та забруднення, не пошкоджуючи при цьому поверхню скульптури. Лазерне очищення широко використовується при реставрації кам'яних та металевих скульптур, особливо пам'яток архітектурної пластики [21].

Наступним важливим етапом є консолідація матеріалу. Цей процес полягає у зміцненні ослабленої структури матеріалу за допомогою спеціальних речовин — консолідантів. Найчастіше застосовуються силікатні, акрилові або полімерні сполуки, які проникають у пори матеріалу та підвищують його міцність. Такий підхід дозволяє стабілізувати стан скульптури та запобігти подальшому руйнуванню.

У випадку значних пошкоджень застосовуються методи реставраційної реконструкції. Втрачені фрагменти можуть відтворюватися за допомогою сучасних реставраційних матеріалів, які максимально відповідають оригінальному матеріалу скульптури. Для з'єднання фрагментів використовують спеціальні клеї, металеві або композитні штифти.

У сучасній реставраційній практиці дедалі ширше застосовуються цифрові технології. До них належать 3D-сканування, фотограмметрія та комп'ютерне моделювання. Ці методи дозволяють створювати точні цифрові копії скульптур, які можуть використовуватися для аналізу стану об'єкта та реконструкції втрачених елементів [21].

Завдяки використанню цифрових моделей реставратори можуть відтворювати первісний вигляд скульптури без прямого втручання у її структуру. Крім того, такі технології дозволяють створювати цифрові архіви пам'яток культури, що має велике значення для збереження культурної спадщини.

Отже, сучасні методи реставрації скульптури поєднують традиційні художні практики з новітніми науковими технологіями. Використання сучасних методів діагностики, лазерного очищення, консолідації матеріалу та цифрового

моделювання значно розширює можливості відновлення скульптурних пам’яток.

Комплексне застосування цих методів дозволяє не лише повернути скульптурі її первісний вигляд, але й забезпечити довготривале збереження культурної спадщини для майбутніх поколінь.

Висновки до 2 розділу

У другому розділі розглянуто основні підходи до консервації та реставрації скульптури, а також сучасні методи її збереження та відновлення. Встановлено, що консервація є основою збереження культурної спадщини і спрямована на уповільнення руйнування пам’яток та підтримання їх стабільного стану.

Визначено, що консерваційні заходи поділяються на профілактичні та активні, а їх реалізація базується на попередньому дослідженні об’єкта, принципі мінімального втручання та збереженні автентичності. Також проаналізовано сучасні методи реставрації, серед яких очищення, консолідація та цифрові технології.

Отже, сучасна реставрація поєднує традиційні підходи та інноваційні методи, що дозволяє зберігати автентичність скульптур і забезпечувати їх довготривале збереження для майбутніх поколінь.

РОЗДІЛ 3. ПРАКТИЧНА ЧАСТИНА: РЕСТАВРАЦІЯ ДЕРЕВ'ЯНОЇ СКУЛЬПТУРИ

3.1. Характеристика об'єкта та діагностика його стану

Об'єктом реставраційного дослідження стали дві скульптури, надані для виконання комплексу відновлювальних заходів у реставраційних аудиторіях Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Робота з цими об'єктами мала фахово орієнтований характер, оскільки передбачала не лише виконання конкретних реставраційних операцій, а й проведення попереднього огляду, фіксації технічного стану, визначення характеру пошкоджень та обґрунтування послідовності подальших дій. Важливе місце посідало вивчення ступеня збереженості скульптур, документування виявлених дефектів та встановлення обсягу необхідного втручання.

На початковому етапі було здійснено первинний огляд обох скульптур, у ході якого визначено загальний стан поверхні, характер пошкоджень, рівень збереженості матеріальної основи та потребу в проведенні відновлювальних заходів. Така діагностика дала змогу встановити, що об'єкти потребують поетапної реставраційної обробки із застосуванням комплексу консерваційно-відновлювальних методів. Особливу увагу було зосереджено на виявленні механічних ушкоджень, порушень цілісності окремих ділянок поверхні, локальних втрат матеріалу, а також на стані декоративно-захисного шару. У процесі обстеження з'ясовано, що для досягнення належного результату необхідне поєднання зміцнювальних, підготовчих, очисних і завершальних операцій.

Важливою складовою діагностичного етапу стала фотофіксація об'єктів. На початку роботи було виконано серію фотографій для реставраційного паспорта, що дозволило зафіксувати вихідний стан скульптур до початку втручання. Надалі фотофіксація супроводжувала кожен етап реставраційного процесу, завдяки чому забезпечувалася послідовна візуальна документація змін, які відбувалися з об'єктами в ході роботи. Такий підхід має важливе значення не лише для контролю якості реставрації, а й для формування повного комплексу

супровідної документації, що є невід’ємною частиною професійної реставраційної діяльності.

Результати діагностики засвідчили, що обидві скульптури потребували підведення ґрунту на пошкоджені ділянки з метою вирівнювання поверхні та підготовки до наступних реставраційних процедур. Окрім цього, стан поверхневого шару вимагав делікатного очищення від забруднень і залишків робочих матеріалів. У ході роботи було також виявлено, що після виконання первинного комплексу заходів окремі ділянки все ще потребують додаткового втручання, зокрема повторного ґрунтування та повторного лакування. Це свідчить про те, що технічний стан об’єктів вимагав не одноразового, а поетапного підходу з постійною перевіркою проміжного результату.

Особливу складність становила друга скульптура, під час реставрації якої було встановлено наявність втрат окремих об’ємних елементів. Зокрема, виникла потреба у відновленні відсутніх фрагментів шляхом нарощування ніг скульптури з відтворенням їхньої форми та об’єму. Наявність таких пошкоджень свідчила не лише про порушення естетичної цілісності об’єкта, а й про зміну його пластичного сприйняття, що зумовлювало необхідність особливо уважного підходу до реконструкції відсутніх частин. Отже, діагностика засвідчила, що стан другої скульптури потребував ширшого комплексу реставраційних дій порівняно з першою, оскільки включав не лише стабілізацію й обробку поверхні, а й відновлення втраченої форми.

Таким чином, проведене обстеження дозволило визначити ступінь збереженості обох об’єктів, виявити основні види пошкоджень та сформувати логічну послідовність реставраційного втручання. Діагностичний етап став підґрунтям для подальшого виконання реставраційних робіт, забезпечивши їхню обґрунтованість, послідовність і відповідність технічному стану кожної зі скульптур. Саме ретельна попередня характеристика об’єктів дала можливість перейти до практичної реалізації комплексу відновлювальних заходів із належним рівнем професійного контролю.

3.2. Етапи проведення реставраційних робіт та їх результати

Реставраційні роботи над дерев'яною релігійною скульптурою XIX–XX століття проводилися у реставраційних майстернях Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Підставою для проведення реставрації став незадовільний стан збереженості пам'ятки, що проявлявся у значному поверхневому забрудненні, локальних втратах ґрунту та фарбового шару, а також у пошкодженні окремих конструктивних елементів скульптури.

На першому етапі було проведено укріплення конструкції скульптури та авторського шару по всій поверхні пам'ятки. Для цього застосовано синтетичний клей Plextol B500 у поєднанні з фторопластовою плівкою та термічним впливом праски. Даний метод дозволив стабілізувати стан фарбового шару та покращити його зв'язок з основою.

Другим етапом стала розчистка поверхні від пилових забруднень і залишків старого лакового покриття. Очищення здійснювалося делікатним методом із використанням дитячого мильного розчину та допоміжних матеріалів. У результаті проведених заходів було усунуто поверхневі забруднення, що дало змогу краще виявити стан авторського живопису та декоративного оздоблення.

Наступним етапом виконано реставраційне відновлення втрачених елементів скульптури, зокрема фрагментів одягу. Для нарощування втрат використано скульптурний гіпс Г-10. У процесі роботи було відновлено пластичну форму та об'єм пошкоджених частин пам'ятки.

Після цього проведено підведення реставраційного ґрунту в місцях втрат авторського шару. Роботи виконувалися із застосуванням 6 % розчину желатину з додаванням крейди «Шампань». Ґрунт наносився локально на пошкоджені ділянки з подальшим вирівнюванням поверхні для підготовки до тонувань.

Наступним технологічним етапом стало нанесення ізолюючого шару дамарного лаку, розведеного терпентином у співвідношенні 1:2. Ізоляційне покриття забезпечило захист авторського шару та створило основу для проведення тонувальних робіт.

Після ізоляції виконано тонування реставрованих ділянок. Роботи проводилися пошарово олійними фарбами з ретельним підбором кольорової гами відповідно до авторського живопису. Це дозволило досягти цілісності художнього сприйняття пам’ятки та гармонійного поєднання реставрованих ділянок з автентичними елементами.

Завершальним етапом стало нанесення захисного шару дамарного лаку, який забезпечив закріплення проведених реставраційних втручань, вирівнювання поверхні та додатковий захист пам’ятки від зовнішніх впливів.

У результаті проведених реставраційно-консерваційних заходів було стабілізовано технічний стан дерев’яної скульптури, усунуто поверхневі забруднення, відновлено втрачені конструктивні та декоративні елементи, а також покращено естетичний вигляд пам’ятки при збереженні її історико-художньої автентичності.

Висновки до 3 розділу

У третьому розділі було розглянуто практичну частину реставрації дерев’яної скульптури, яка включала характеристику об’єктів, діагностику їхнього стану та етапи проведення відновлювальних робіт. Встановлено, що попереднє обстеження та фотофіксація є важливими складовими реставраційного процесу, оскільки дозволяють визначити ступінь пошкоджень і сформувати послідовність подальших дій.

Було виявлено, що скульптури мали різний рівень збереженості та потребували комплексного втручання, яке включало укріплення основи, очищення поверхні, відновлення втрачених фрагментів, ґрунтування, тонування та нанесення захисного покриття. Особливу увагу приділено використанню сумісних реставраційних матеріалів і дотриманню технологічної послідовності робіт.

Отже, проведені реставраційно-консерваційні заходи дозволили стабілізувати стан скульптури, відновити її втрачені елементи та покращити естетичний вигляд, зберігаючи при цьому історико-художню автентичність пам’ятки.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі на тему «Реставрація скульптур: від консервації до повернення первісного вигляду» здійснено комплексне теоретичне та практичне дослідження особливостей збереження скульптурних творів як важливої частини культурної спадщини. У процесі роботи проаналізовано основні підходи до реставрації скульптури, розглянуто історію розвитку цієї галузі, визначено значення консервації у системі збереження пам’яток, а також охарактеризовано сучасні матеріали, методи й технології, що застосовуються у реставраційній практиці. Дослідження дало змогу зробити висновок, що реставрація скульптури є складним і відповідальним процесом, який вимагає не лише практичних навичок, а й ґрунтовних теоретичних знань, уважного ставлення до пам’ятки та дотримання професійних принципів.

У ході дослідження встановлено, що ставлення до реставрації скульптури змінювалося разом із розвитком уявлень про культурну спадщину. Якщо раніше пошкоджені твори часто відновлювалися без достатнього врахування межі між оригіналом і пізнішими доповненнями, то з часом утвердилося розуміння пам’ятки як історичного документа, який має зберігатися з максимальною повагою до його справжньої матеріальної основи. Саме це стало основою для формування сучасної реставраційної практики, у якій визначальними є принципи мінімального втручання, збереження автентичності, обережного добору матеріалів, відмежування нових доповнень від оригіналу та обов’язкового фіксування всіх проведених робіт.

Важливим результатом дослідження стало усвідомлення того, що характер реставраційного втручання безпосередньо залежить від матеріалу, з якого виконано скульптуру. Камінь, дерево, метал або сучасні синтетичні матеріали мають різні властивості, по-різному реагують на вплив навколишнього середовища та демонструють різні форми руйнування. Кам’яна скульптура страждає від вологи, перепадів температур, дії солей, забруднення повітря та біологічного ураження. Дерев’яна є особливо чутливою до змін вологості, деформацій, тріщин і дії мікроорганізмів або комах. Металева скульптура

руйнується внаслідок корозійних процесів, а об’єкти із сучасних матеріалів нерідко мають складні та не завжди передбачувані процеси старіння. Це підтвердило, що в реставрації не може бути єдиного універсального підходу, а кожен твір потребує індивідуального вивчення та окремо продуманої методики збереження.

У роботі також встановлено, що важливою умовою успішної реставрації є правильний вибір матеріалів для втручання. Вони повинні бути сумісними з оригінальною основою, не змінювати її структуру, не спотворювати зовнішній вигляд пам’ятки та не створювати нових ризиків для її збереження. Особливо важливо, щоб такі матеріали, наскільки це можливо, могли бути усунені або замінені без шкоди для твору. Дослідження показало, що ефективність реставраційних засобів визначається не лише їхніми технічними властивостями, а й правильністю застосування.

Одним із головних висновків роботи стало розуміння того, що консервація є основою збереження скульптурних пам’яток. Саме вона спрямована на стабілізацію стану об’єкта, припинення або уповільнення руйнівних процесів і створення необхідних умов для подальшої реставрації. Без належної консервації будь-яке відновлення форми чи окремих деталей буде тимчасовим і недостатньо ефективним. Таким чином, консервація виступає не допоміжним етапом, а базовою умовою збереження скульптури як матеріального й художнього цілого.

У процесі дослідження з’ясовано, що консервація включає як профілактичні, так і активні заходи. Профілактична консервація полягає у створенні оптимальних умов зберігання, транспортування й експонування пам’яток, контролі температури, вологості, освітлення та інших факторів середовища. Активна консервація, у свою чергу, передбачає безпосереднє втручання, спрямоване на зупинення подальшого руйнування матеріалу. Поєднання цих підходів дозволяє не лише стабілізувати поточний стан об’єкта, а й зменшити потребу в більш масштабних втручаннях у майбутньому.

Суттєвим висновком стало також те, що будь-яким реставраційним роботам має передувати ретельна діагностика стану скульптури. Візуальне обстеження,

виявлення тріщин, деформацій, забруднень, нашарувань, слідів біологічного ураження, корозії та втрат декоративного шару є необхідною передумовою для правильного вибору подальших дій. Саме діагностика дає змогу будувати реставраційне рішення на основі реального стану пам’ятки, її матеріальних особливостей і причин руйнування. Це особливо важливо, оскільки навіть подібні на перший погляд пошкодження в різних об’єктів можуть мати різне походження і потребувати різних способів втручання.

Сучасна реставрація скульптури поєднує традиційні методи з новітніми технологіями. Серед сучасних способів відновлення важливе місце займають механічне, хімічне та лазерне очищення, консолідація ослаблених ділянок, склеювання фрагментів, локальне відновлення втрачених частин, а також 3D-сканування, фотограмметрія й цифрове моделювання. Використання новітніх технологій не замінює класичних принципів реставрації, але значно розширює можливості фіксації стану об’єкта, аналізу його пошкоджень і планування подальших дій. Особливе значення цифрових методів полягає в тому, що вони дають можливість створювати точні віртуальні копії скульптури та моделювати окремі етапи відновлення без додаткового ризику для оригіналу.

У результаті роботи підтверджено, що поняття «повернення первісного вигляду» не можна сприймати буквально як повне відновлення пам’ятки до стану новоствореного твору. Такий підхід суперечив би сучасним етичним засадам реставрації, оскільки не враховував би сліди часу, історичні нашарування та весь шлях існування об’єкта. У сучасному розумінні повернення первісного вигляду означає обережне й науково обґрунтоване відновлення цілісності пам’ятки настільки, наскільки це не суперечить принципу автентичності.

Деревина як природний матеріал особливо залежить від умов зберігання та чутливо реагує на зміну температури й вологості, а також на біологічне ураження. У зв’язку з цим встановлено, що реставрація дерев’яної скульптури вимагає послідовного й обережного підходу, який охоплює зміцнення ослаблених ділянок, очищення поверхні, усунення або стабілізацію деформацій,

закріплення декоративного шару та відновлення цілісності твору. Це ще раз підтверджує, що практична реставрація повинна спиратися не лише на технічні дії, а й на глибоке розуміння властивостей матеріалу та меж допустимого втручання.

У ході дослідження було досягнуто поставленої мети, яка полягала в теоретичному обґрунтуванні та практичному аналізі процесу реставрації скульптури від консервації до відновлення її цілісного вигляду. Узагальнення зібраного матеріалу дозволило встановити, що реставрація скульптури є міждисциплінарною сферою, у якій поєднуються знання з історії мистецтва, матеріалознавства, хімії, технології та етики. Саме така комплексність забезпечує можливість приймати виважені рішення щодо збереження твору та уникати необґрунтованих або надмірних втручань.

Реставрація скульптури є не просто процесом технічного відновлення пошкодженого об’єкта, а відповідальною діяльністю, спрямованою на збереження культурної пам’яті. Вона потребує глибокого розуміння природи художнього твору, знання властивостей матеріалів, уміння правильно діагностувати стан пам’ятки та обирати адекватні методи впливу. Проведене дослідження підтвердило, що ефективна реставрація скульптури можлива лише за умови комплексного підходу, який поєднує наукову обґрунтованість, дотримання етичних принципів, уважний добір матеріалів і послідовність консерваційно-реставраційних дій. Лише за таких умов можна забезпечити збереження скульптурних пам’яток, їх художньої цілісності, історичної достовірності та передачу майбутнім поколінням.

Отже, реставрація має на меті не створення ілюзії нового твору, а збереження та відновлення його художньої й історичної цінності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Комунальний заклад «Центр консервації предметів археології». КОНСЕРВАЦІЯ ТА РЕСТАВРАЦІЯ. URL: https://archkyiv.org.ua/diyalnist/conservation-restoration/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 10.03.2026)
2. Art Conservation and Restoration. *Britannica:* webside. URL: https://www.britannica.com/art/art-conservation-and-restoration (дата звернення: 07.02.2026)
3. Barclay R. L., Dignard C., Selwyn L. Caring for metal objects. *Canadian Conservation Institute* website. URL: https://www.canada.ca/en/conservation-institute/services/preventive-conservation/guidelines-collections/metal-objects.html (дата звернення: 20.12.2025)
4. Brandi C. Theory of Restoration. *Nardini Editore* website. URL: https://www.nardinieditore.it/prodotto/theory-of-restoration-cesare-brandi/ (дата звернення: 20.12.2025)
5. Caple C. Conservation Skills: Judgement, Method and Decision Making. Routledge. URL: https://www.taylorfrancis.com/books/mono/10.4324/9780203086261/conservation-skills-chris-caple (дата звернення: 20.12.2026)
6. Caring for Outdoor Bronze Plaques. Part I: Documentation and Inspection. National Park Service. 2005. 4 p. URL: https://www.nps.gov/subjects/museums/upload/10-04_508.pdf (дата звернення: 20.12.2025)
7. Caring for Outdoor Bronze Plaques. Part II: Cleaning and Waxing. National Park Service. 2005. 6 p. URL: https://www.nps.gov/subjects/museums/upload/10-05_508.pdf (дата звернення: 20.12.2025)
8. Charters and doctrinal texts. *ICOMOS* website. URL: https://www.icomos.org/charters-and-doctrinal-texts/ (дата звернення: 25.12.2025)

9. Conservation of Cultural Heritage. *ICCROM:* webside. URL: https://www.iccrom.org/es/node/322 (дата звернення: 26.03.2026)
10. Conservation of Sculptures. *ART CONSERVATION:* website. URL: https://artconservation.nl/?page_id=2468&lang=en (дата звернення: 10.03.2026)
11. Conserving Outdoor Painted Sculpture. *Getty Conservation Institute*. website. URL: https://www.getty.edu/conservation/publications_resources/pdf_publications/pdf/conserv_outdoor_painted.pdf (дата звернення: 20.04.2026)
12. Creating a Microclimate Box for Metal Storage. National Park Service. 2011. 3 p. URL: https://www.nps.gov/subjects/museums/upload/04-16_508.pdf (дата звернення: 20.01.2026)
13. Cunningham R. Contemporary Sculpture Conservation: Materials and Issues. *ArtHist:* website. URL: https://arthist.net/archive/44091 (дата звернення: 10.03.2026)
14. Daly Hartin D., Baker W., Barclay R., Prytulak G. Caring for outdoor objects. *Canadian Conservation Institute*. website. URL: https://www.canada.ca/en/conservation-institute/services/preventive-conservation/guidelines-collections/outdoor-objects.html (дата звернення: 20.01.2026)
15. Doehne E., Price C. A. Stone Conservation: An Overview of Current Research. *Getty Conservation Institute*. website. URL: https://www.getty.edu/conservation/publications_resources/pdf_publications/pdf/stoneconservation.pdf (дата звернення: 20.01.2026)
16. Historical and Philosophical Issues in the Conservation of Cultural Heritage. *Getty Conservation Institute*. website. URL: https://www.getty.edu/conservation/publications_resources/books/issues_in_conservation_cultural_heritage.html (дата звернення: 20.01.2026)

17. Code of Ethics for Museums. *ICOM*. website. URL: https://icom.museum/wp-content/uploads/2018/07/ICOM-code-En-web.pdf (дата звернення: 20.02.2026)
18. International Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites (The Venice Charter 1964). *ICOMOS*. website. URL: https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/Charters/venice_e.pdf (дата звернення: 20.02.2026)
19. Muscat S. How Important is Art Conservation in the Discussion Surrounding Art and History? *Medium* webside. URL: https://awe401.medium.com/how-important-is-art-conservation-in-the-discussion-surrounding-art-and-history-9c69df1cb09b (дата звернення: 10.03.2026)
20. Sculpture, *Britannica:* website. URL: https://www.britannica.com/art/art-conservation-and-restoration/Sculpture (дата звернення: 11.03.2026)
21. The Venice Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites, 1964. *ICOMOS*. webside URL: https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/Charters/venice_e.pdf (дата звернення: 26.03.2026)
22. What is Art Conservation? How to Conserve Your Investment. *EDEN*. website. URL: https://www.edenart.com/news/what-is-art-conservation (дата звернення: 10.03.2026)

ДОДАТКИ

Додаток А

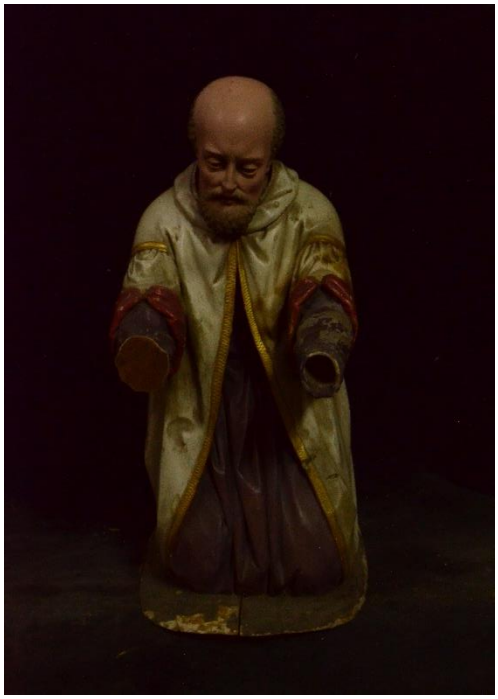

Рис. А 1. Загальний вигляд лицевої сторони

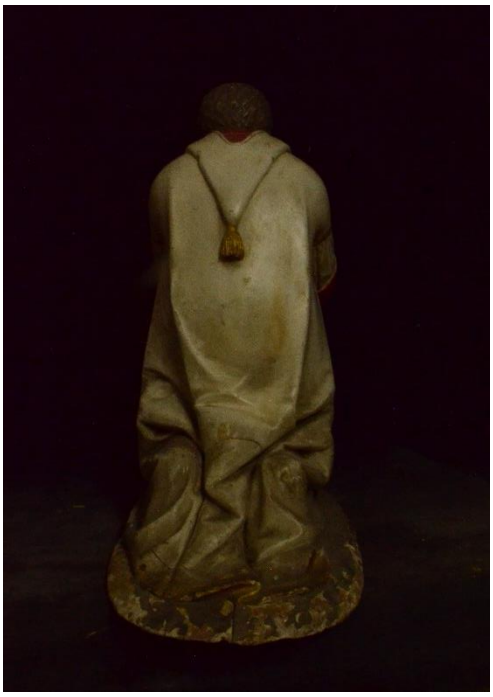

Рис. А 2. Загальний вигляд тильної сторони

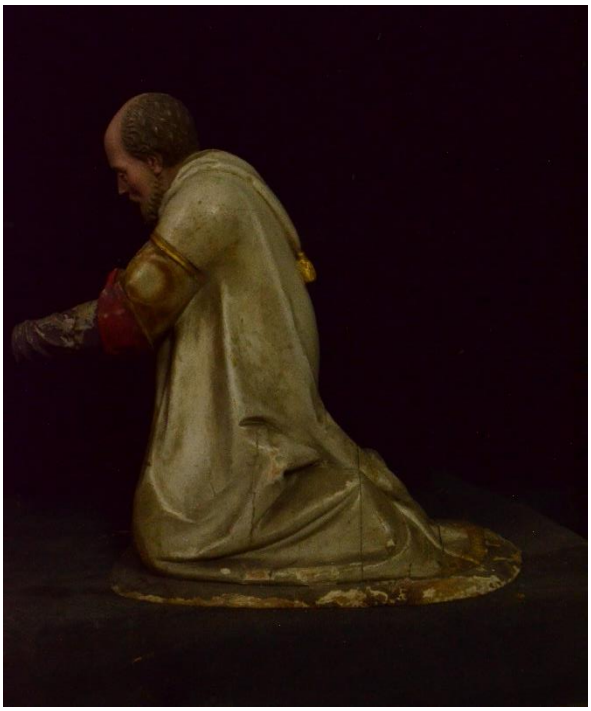

Рис. А 3. Загальний вигляд правої сторони

Рис. А 4. Загальний вигляд лівої сторони

Рис. А 5. Загальний вигляд лицевої сторони у процесі розчистки

Рис. А 6. Загальний вигляд тильної сторони у процесі розчистки

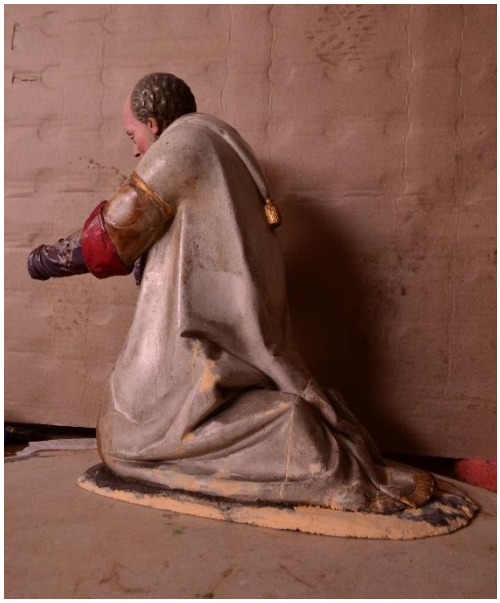

Рис. А 7. Загальний вигляд правої сторони у процесі розчистки

Рис. А 8. Загальний вигляд лівої сторони у процесі розчистки

Рис. А 9. Загальний вигляд лицевої сторони у процесі підведення грунту

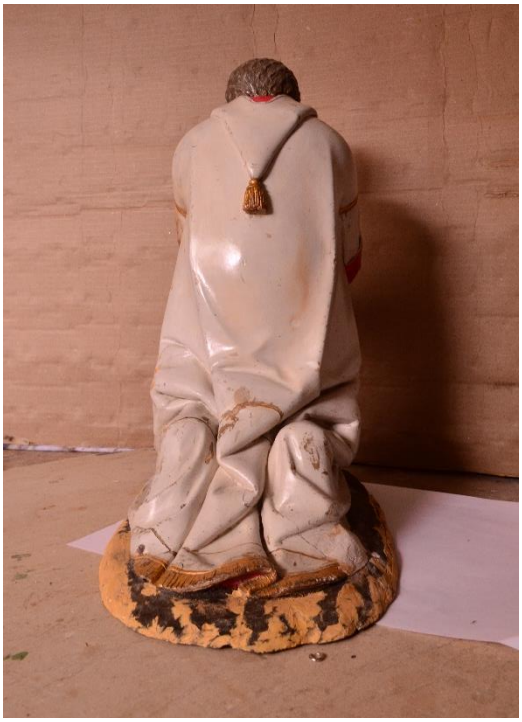

Рис. А 10. Загальний вигляд тильної сторони у процесі підведення грунту

Рис. А 11. Загальний вигляд правої сторони у процесі підведення грунту

Рис. А 12. Загальний вигляд лівої сторони у процесі підведення грунту

Рис. А 13. Загальний вигляд лицевої сторони після реставрації

Рис. А 14. Загальний вигляд тильної сторони після реставрації

Рис. А 15. Загальний вигляд правої сторони після реставрації

Рис. А 16. Загальний вигляд лівої сторони після реставрації

Додаток Б

Рис. Б 1. Загальний вигляд лицевої сторони

Рис. Б 2. Загальний вигляд тильної сторони

Рис. Б 3. Загальний вигляд правої сторони

Рис. Б 4. Загальний вигляд лівої сторони

Рис. Б 5. Загальний вигляд лицевої сторони у процесі розчистки

Рис. Б 6. Загальний вигляд тильної сторони у процесі розчистки

Рис. Б 7. Загальний вигляд правої сторони у процесі розчистки

Рис. Б 8. Загальний вигляд лівої сторони у процесі розчистки

Рис. Б 9. Загальний вигляд лицевої сторони у процесі підведення грунту

Рис. Б 10. Загальний вигляд тильної сторони у процесі підведення грунту

Рис. Б 11. Загальний вигляд правої сторони у процесі підведення грунту

Рис. Б 12. Загальний вигляд лівої сторони у процесі підведення грунту

Рис. Б 13. Загальний вигляд лицевої сторони після реставрації

Рис. Б 14. Загальний вигляд тильної сторони після реставрації

Рис. Б 15. Загальний вигляд правої сторони після реставрації

Рис. Б 16. Загальний вигляд лівої сторони після реставрації